

ДОЛИНСЬКА М. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.135.224(477)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА «НОТАРІАЛЬНОЇ УСТАВИ» 1928 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО НОТАРІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Дослідження присвячене актуальним проблемам правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. В статті на основі аналізу українського законодавства – «Нотаріальної Устави» 1928 року – досліджуються компетенція нотаріальних органів та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Ключові слова: *нотаріус, державна нотаріальна контора, вчинення нотаріальних дій.*

Исследование посвящено актуальным проблемам правового регулирования нотариальной деятельности в Украине. В статье на основе анализа украинского законодательства – «Нотариального Положения» 1928 года – исследуются компетенция нотариальных органов и порядок совершения ими нотариальных действий.

Ключевые слова: *нотариус, государственная нотариальная контора, совершение нотариальных действий.*

Research devoted to the issue of legal regulation of notarial activities in Ukraine On the basis of analysis of Ukrainian legislation – Notary statutes of 1928, examines competence notaries and order committing their notarial acts.

Key words: *notary, public notary, notarial acts.*

Вступ. Нотаріат є невід'ємною складовою частиною будь-якої правової системи. Прийняття «Положення про державний нотаріат» від 20 квітня 1923 року стало першим кроком до створення українського радянського нотаріату як самостійної державної установи.

Діяльність органів нотаріату Української СРР у 1925-1927 роках регулювалася двома основними нормативними актами: Положенням про судоустрій УСРР та Нотаріальним Положенням від 16 грудня 1925 року.

Питання становлення нотаріату в Українській РСР та законодавчого регулювання нотаріальної діяльності є логічною ланкою дослідження питань нотаріату, адже, не вивчаючи та не аналізуючи історію, неможливо вибудувати позитивні перспективи розвитку як самого інституту нотаріату, так і нотаріального законодавства.

Постановка завдання. Недостатньо дослідженими в Україні залишилися проблеми формування системи нотаріату та нотаріального законодавства за часів Української Соціалістичної Радянської Республіки та значення цього історичного досвіду для розвитку українського нотаріату.

Метою статті є аналіз «Нотаріальної Устави» 1928 року як нормативного акту, який регулював діяльність українського нотаріату в радянській Україні, а також виявлення його основних недоліків.

Багато вітчизняних вчених присвятили свої дослідження історії нотаріату та нотаріального законодавства в Україні, в тому числі наступні: В. В. Баранкова, М. М. Дякович, Н. В. Васирина, Л. В. Єфіменко, В. В. Комаров, В. Д. Степаненко, В. М. Черниш, Л. Є. Шевчук (Ясінська), та інші. Особливої уваги заслуговують монографічне дослідження О. І. Неліна «Інститут нотаріату в Україні: від минушини до сьогодення» [1] та дисертаційне дослідження Л. Є. Ясінської «Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект)» [2]. Однак у працях названих науковців недостатньо приділено уваги аналізу норм «Нотаріальної Устави» Української СРР 1928 року.

Результати дослідження. ВЦВК та РНК УСРР 30 травня 1928 року прийняли постанову «Про внесення змін до Положення про судоустрій» у зв'язку з виданням постанови Центрального Виконавчого комітету і Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 21 грудня 1927 року «Про перевід нотаріальних органів на державний бюджет» [3], згідно з якою державні нотаріальні органи, включаючи оплату праці нотарів та інших співробітників цих органів, утримуються коштом державного бюджету УСРР за кошторисом Народного Комісаріату юстиції УСРР.

Плата за вчинювані нотаріальні дії, яка стягувалася за нотаріальні дії, а також виконання технічних послуг від органів, що знаходяться на місцевому бюджеті, зараховувалася на прибуток відповідних місцевих бюджетів.

Нове Нотаріальне Положення в Україні було прийнято 25 липня 1928 року постановою ВУЦВК і РНК № 20 та називалося на українській мові «Нотаріальна Устава», а на російській – «Нотариальное Положение»[4]. Вказаний нормативний акт складався із 14 розділів та 91 артикулів та був опублікований відразу паралельно на двох мовах: українській та російській; нотаріус в українській версії називався нотарем.

Розділ 1 «Устави» – «Функції нотаріальних органів» – визначав види нотаріальних дій, що вчиняються у нотаріальних конторах, а у разі їх відсутності – відповідно судьями та районними виконкомками.

До компетенції нотаріальних контор належало:

1. нотаріальне засвідчення правочинів та інших документів, які підлягали обов'язковому нотаріальному посвідченню, а також за бажанням заінтересованих осіб – інших правочинів, які не підлягають обов'язковому нотаріальному засвідченню;

2. вчиняти протести векселів й приймати грошові суми для передачі належним особам за поданнями до протесту векселями;

3. вчиняти протести заставних свідоцтв, які видають товарні склади;

4. вчиняти морські протести;

5. вчиняти виконавчі написи на нотаріально-засвідчених договорах застави, заставних свідоцтвах, протестованих векселях, закінчених та неоспорених диспашах і заставних свідоцтвах, які видають товарні склади;

6. засвідчувати вірність копій документів та витягів з книг і документів;

7. засвідчувати справжність підписів на документах, що не мають значення майнових правочинів, і так само – на всіляких документах підписи осіб, які не можуть розписатися власноручно;

8. засвідчувати обставини й факти, що можуть мати юридичне значення: час пред'явлення документів, перебування особи в певному місці тощо;

9. вживати заходи щодо охорони спадкового майна;

10. засвідчувати третейські запити та вчиняти виконавчі написи на рішеннях третейських судів;

11. реєструвати арешти, що накладалися на будівлі й право забудови, їх змін та зняття;

12. видавати заставні свідоцтва на будівлі та право забудови;

13. засвідчувати відчуження будівель і права забудови, набутих з прилюдних торгів і тих, що перейшли за постановами суду, та видавати відповідні посвідчки;

14. приймати в депозит для передачі за належністю гроші й цінні папери, що становлять предмет зобов'язань;

15. приймати документи;

16. передавати заяви осіб і установ іншим особам та установам і видавати посвідки з приводу переданих заяв;

17. вчиняти переклади документів та правочинів з одних мов на інші та засвідчувати вірність перекладів;

18. виконувати технічні послуги, пов'язані з вчиненням нотаріальних дій.

Народні судді (у випадку відсутності в районі нотаріальних контор) та районні виконавчі комітети (у випадку відсутності в районі нотаріальних контор і народних суддів) були наділені меншими повноваженнями, ніж нотарі. До їх компетенції щодо вчинення нотаріальних дій відносилися такі: вчиняти морські протести; засвідчувати вірність копій документів та витягів з книг і документів; засвідчувати справжність підписів на документах, що не мають значення майнових правочинів, а так само – на всіляких документах підписи осіб, що не можуть розписатися власноручно; засвідчувати обставини й факти, що можуть мати юридичне значення: час пред'явлення документів, перебування особи в певному місці тощо; вживати заходів до охорони спадкового майна; засвідчувати третейські запити та вчиняти виконавчі написи на рішеннях третейських судів; брати в депозит для передачі гроші й цінні папери, які становлять предмет зобов'язань; виконувати технічні послуги, пов'язані з вчиненням нотаріальних дій; нотаріально засвідчувати різні довіреності; нотаріально засвідчувати на бажання сторін правочини, для яких нотаріальне засвідчення за законом не є обов'язкове, на суму найбільш 1 000 карб. та засвідчувати договори на перевіз пошти, що їх укладають місцеві органи Народного Комісаріату Пошти і Телеграфу з селянами, на суму найбільш 3000 карб.

На сільські і селищні ради, які не є районними центрами, відповідно до артикулу 3 «Нотаріальної Устави», у випадку відсутності нотаріальних контор, народних суддів покладалося вчинення таких нотаріальних дій:

1. Вживати заходів до охорони спадкового майна;

2. Засвідчувати справжність підписів на договорах найму, відчуження і заставу сільськогоспо-

дарського майна на суму не більше 500 карб., на договорах купівлі-продажу на виплати сільськогосподарських машин на необмежену суму та на договорах про оренду землі, укладених за арт. 27-37 Земельного Кодексу УСРР, на необмежену суму;

3. Посвідчення довіреностей:

- а) на одержання грошової та пакункової кореспонденції, не обмежуючи суми;
- б) на укладення правочинів, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню, а також правочинів, які не підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню, але які можуть бути за бажанням сторін нотаріально посвідчені;
- в) на одержання заробітної плати, допомог від органів соціального забезпечення або соціального страхування, не обмежуючи суми;
- г) на одержання позик з державних кредитних установ на сільськогосподарські потреби на суму не більше 500 карб.;
- д) на ведення справ у судових установах;
- е) на одержання страхової винагороди з усіх видів державного, майнового і особистого страхування;

3. засвідчувати справжність підписів на документах, що не мають значення майнових правочинів, і підписи осіб, що розписуються за осіб, які не можуть розписатися власноручно, на різних документах;

4. засвідчувати справжність підписів засновників (фундаторів) кооперативних організацій та інших товариств і спілок, що не мають на меті прибутку, на поданих від них заявах про реєстрацію названих організацій і на проектах статутів;

5. засвідчувати копії документів, що не мають значення майнових правочинів, і копії документів майнового характеру: договорів найму, відчуження і застави сільськогосподарського майна на суму не більше 500 карб., на договорах купівлі-продажу на виплати сільськогосподарських машин на необмежену суму та на договорах про оренду землі, укладених за арт. 27-37 Земельного Кодексу УСРР, на необмежену суму;

6. виконувати технічну роботу, пов'язану з вчиненням нотаріальних дій.

Отже, судді та районні виконавчі комітети бути наділені більшими повноваженнями щодо вчинення нотаріальних дій, ніж сільські та селищні ради.

Другий розділ «Основні правила, як учиняти нотаріальні чинності» присвячений порядку вчинення нотаріальних дій.

Відповідно до артикулу 4 «Нотаріальної Устави», вчиняти нотаріальні дії можна в кожній нотаріальній конторі за винятком випадків, передбачених законодавством. При цьому Окружним судам за дозволом Народного комісаріату юстиції УСРР при наявності в одному місті декількох нотаріальних контор дозволено встановлювати (розподіляти) вчинення окремих видів нотаріальних дій по спеціалізації нотаріальної контори. Наприклад, вчинення договорів застави нерухомого майна та накладення заборон відчуження на вказані об'єкти покладалося на Перші нотаріальні контори населеного пункту.

В «Нотаріальній уставі» передбачено більш суворе додержання державної мови. Не лише внутрішнє діловодство, рахівництво, але й акти, які засвідчував нотар, мали бути складені виключно українською (за винятком компактних територій національних меншин) мовою. Однак дозволялося за бажанням сторін до документів, які видавалися їм нотаріями під час вчинення нотаріальних дій, додавати паралельні тексти іншими мовами. Якщо нотаріус володів відповідною мовою, то здійснював переклад сам або цей переклад здійснював судовий перекладач чи інша особа, відома нотаріуса і яка володіє даною мовою.

Якщо приватний клієнт подавав документ російською мовою, нотар мав перекласти його українською (стягнувши за це встановлену плату) та засвідчити. Коли ж російський документ подавала державна установа, зобов'язана користуватися українською мовою, то нотар повинен був відмовити в посвідченні і ставити до відома про це прокуратуру.

Також «Нотаріальною Уставою» закріплено вимоги, згідно з яким нотаріус не вправі вчиняти нотаріальні дії в конторі, якою він завідує, на своє ім'я або від свого імені, на ім'я та від імені свої дружини, своїх родичів прямого споріднення, братів і сестер та співробітників даної нотаріальної контори.

У випадку, коли необхідності вчинити нотаріальні дії, їх вчиняє нотаріус іншої нотаріальної контори даного міста; у випадку відсутності в даному місті іншої нотаріальної контори вчинення нотаріальних дій покладається на заступника голови відповідного окружного суду, який завідує цивільним відділом, або за його дорученням на члена окружного суду, а в Автономній Молдавській Соціалістичній Радянській Республіці – на голову Цивільної Судової Колегії Головного Суду АМСРР або за його дорученням – на Члена Головного Суду.

На нашу думку, вказані посадові судові особи виконували невластиві їм функції, оскільки в розділі першому «Нотаріальної Устави» їх не включено до переліку осіб, які вправі вчиняти нотаріальні дії.

Нотаріуси та їхні співробітники зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення ними нотаріальних дій та доручених їм справ та документів та невправі розголошувати будь-які відомості або давати довідки.

Нотарі видавали довідки про вчинені нотаріальні дії тільки особам, що брали участь у даній нотаріальній дії, та на вимогу прокуратури, судових і слідчих органів.

Відповідно до статті 12 «Нотаріальної Устави», стороннім особам довідки нотар мав право видавати тільки за згодою всіх осіб, що брали участь у нотаріальних діях, або за постановою суду.

Однак таємниця вчинюваних нотаріальних дій не поширювалась на подання нотаріусами відомостей, які підлягали за законом про торгову реєстрацію внесенню до торгового реєстру та які направлялися нотаріальними конторами органам, які відали торгову реєстрацію; відомості про протестовані векселі, які повідомлялися кредитним та іншим установам, за вказівкою Наркомюсту УСРР, а копії нотаріально засвідчених актів дарування – відповідним фінансовим організаціям, згідно з положенням про податок з майна, який переходить в порядку спадкування та дарування.

До основних обов'язків нотаріусів відносилося забезпечення законності та охорони прав і законних інтересів трудящих.

Як справедливо зауважує Л. В. Єфіменко, вперше в українському нотаріальному законодавстві у статті 14 «Нотаріальної Устави» встановлювалися вимоги до посвідчувального напису, який мав включати: 1) назву нотаріальної контори із зазначенням населеного пункту та нотаріального округу; 2) рік, місяць та день, а в разі потреби також час вчинення нотаріальної дії; 3) номер за реєстром. Згідно зі статтями 13, 16 «Устави», реєстрація нотаріальних дій здійснювалася за картковою системою, а один примірник нотаріального документа, який мав силу оригіналу, залишався у конторі); 4) підпис нотаря і печатку нотаріальної контори [5, с. 34].

Також передбачався порядок вчинення нотаріальних дій за участю неписьменної особи, глухої, німої або глухонімої особи (у випадках коли ця особа письменна або неписьменна), а також сліпої особи.

«Уставою» також розширювалися повноваження нотарів щодо отримання ними інформації від державних і громадських органів та від приватних осіб і організацій, необхідної для вчинення нотаріальних дій, а також розгляд скарг на неправильно вчинені нотаріальні дії нотаріусами та інші службові дії нотарів.

За вчинені нотаріальні дії, а також за технічну роботу нотаріальні контори стягували відповідну плату. Розмір оплати встановлюється таксою, яку затверджував Наркомюст УСРР за згодою з Народним комісаріатом фінансів УСРР.

Наступні розділи встановлювали порядок вчинення окремих нотаріальних та інших дій, що провадилися нотаріусами. Це стосувалось вчинення протестів векселів, заставних свідоцтв; складення актів про морські протести; вчинення виконавчих написів на нотаріально засвідчених договорах застави, заставних свідоцтвах, протестах векселів; засвідчення справжності підписів, копій документів, часу подання їх та засвідчення інших фактів; вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та видача свідоцтва про перехід спадщини; засвідчення третейських запитів і вчинення за ними виконавчих написів; реєстрації арештів, що накладалися на будівлі та право забудови, їх змін та зняття; видачі заставних свідоцтв; прийняття в депозит для передачі за належністю грошей і цінних паперів, що становили предмет зобов'язань; зберігання документів; передавання заяв установ і осіб іншим установам і особам; технічні послуги, пов'язані з вчиненням нотаріальних дій.

Зaproваджувалася можливість вчинення нотаріальних дій за межами контори за договорами, що укладалися в інтересах держави, та у разі укладення великої кількості договорів державних органів з селянами, а також для надання допомоги населенню з оформлення правочинів під час проведення ярмарків, базарів, з'їздів тощо.

Ми погоджуємося з думкою В. В. Комарова та В. В. Баранкової, О. І. Неліна, що основними моментами вказаного положення є:

1. розширення функцій нотаріальних контор: їм передані справи окремого провадження, підсудні раніше судам (виконавчі написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів охорони спадкового майна та прийняття до депозиту предметів зобов'язань);

2. на нотаріальні контори покладено обов'язок видавати закладні свідоцтва;

3. розширені нотаріальні функції райвиконкомів, зокрема сільських та селищних рад;

4. уведено однакову форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів [6, с. 27-28; 1, с. 111].

11 вересня 1929 року постановою ВУЦВК і РНК УСРР затверджено «Уставу про судоустрій УСРР» [7], в якій, як і в попередньому Положенні про судоустрій УСРР 1925 року, також приділено увагу діяльності органів нотаріату.

У зв'язку з входженням в 1924 році АМСР до складу УСРР 14 лютого 1930 року, ВЦВК і Рада народних комісарів УСРР прийняли постанову «Про зміну організації нотаріату АМСРР». Даною по-

становою передбачено, що в АМСРР нотаріальні контори вчиняють нотаріальні дії під безпосереднім керівництвом і наглядом Народного комісаріату юстиції АМСРР, який затверджує нотарів за поданням відповідних районних виконавчих комітетів АМСРР.

Також вказаною постановою внесено зміни до статті 226 «Устави про судоустрій» і встановлено, що загальне керівництво, нагляд і інструктування нотаріальних органів здійснює Народних комісаріат юстиції УСРР. Безпосереднє адміністративно-організаційне керівництво й нагляд за нотаріальними органами окремих округів провадять відповідні окружні суди в межах і за порядком, встановленим Народним комісаріатом юстиції УСРР.

Нотаріальні контори перетворилися на бюджетні установи зі ставками, згідно із штатним розкладом. Посаду нотаріуса, склавши відповідний іспит, міг обійняти будь-який громадянин СРСР, що має право бути обраним народним суддею (за наявності певного стажу юридичної або громадсько-політичної роботи). Испити приймала спеціальна комісія при окружному суді [8, с. 63].

Висновки. «Нотаріальна Устава» 1928 року привела українське нотаріальне законодавство у відповідність до загальносоюзного законодавства про нотаріат.

Організацію та діяльність органів нотаріату регулювала «Устава про судоустрій УСРР», а перелік нотаріальних дій та порядок їх вчинення – «Нотаріальна Устава».

Отже, «Нотаріальна Устава» фактично виконувала функцію інструкції щодо порядку вчинення нотаріальних дій.

Оскільки вчинення нотаріальних дій в цей період покладалося не лише на нотаріусів, суддів, але й працівників райвиконкомів, сільських, селищних рад, які не завжди мали належний рівень знань та освіти, тому для них були важливими саме норми «Нотаріальної Устави».

Перспективи подальших розвідок полягають у більш детальному дослідженні вчинюваних нотаріальних дій в період дії «Нотаріальної Устави».

Список використаних джерел:

1. Нелін О. Інституту нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення : монографія / О. Нелін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 130 с.
2. Ясінська Л. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л. Ясінська ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., – 2005. – С. 210.
3. Про внесення змін до Положення про судоустрій у зв'язку з виданням постанови Центрального Виконавчого комітету і Ради Народних Комісарів Союзу РСР від 21 грудня 1927 року «Про перевід нотаріальних органів на державний бюджет» : Постанова ВЦВК і РНК УСРР від 30 травня 1928 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1928. – № 14.– Арт. 125.
4. Нотаріальна Устава : Постанова ВЦВК і РНК УСРР від 25 липня 1928 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1928. – № 20.– Арт.183.
5. Єфіменко Л. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Л. Єфіменко. – К., 2013. – 236 с.
6. Комаров В., Баранкова В. Нотаріат в Україні : [підручник] / В. Комаров, В. Баранкова . – Х. : Право, 2011. – 384 с.
7. Устава про судоустрій УСРР : Постанова ВЦВК й РНК УСРР від 11 вересня 1929 р. // Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1929. – № 26. – Арт. 203.
8. Кальницький М. Нариси історії нотаріату України / М. Кальницький ; Укр. Нотар. Палата. – К. : Гопак, 2008. – 144 с.

